

Classification of violent crimes against minor children

Класифікація насильницьких злочинів щодо малолітніх дітей

Maksym Korniienko

Key words:

crime classification, minor, children, child, newborn child, infant child, minor, victim.

Ключові слова:

класифікація злочинів, неповнолітня особа, діти, дитина, новонароджена дитина, малолітня дитина, малолітня особа, потерпіла особа.

Постановка проблеми. Сьогодні чинна нормативна база не дає у повному обсязі визначення понять неповнолітня особа, дитина, новонароджена дитина, малолітня дитина, де у нормах статей Кримінального кодексу потерпілими виступають діти. Зважаючи на це, потрібно привести у відповідність законодавство України, усунувши розбіжності та прогалини у нормативно-правових актах. Також надати класифікацію насильницьких злочинів щодо малолітніх дітей.

Мета статті. Основним правовим принципом захисту прав дітей є рівність. Людина, незважаючи на всі її індивідуальні особливості, має рівні права на повагу й особисту гідність, це зазначено в Загальній декларації прав людини. Декларація перегукується з Конституцією України, у якій закріплено положення про заборону насильства над дитиною, зокрема статтю 52 передбачено, що «будь-яке насильство над дитиною та її експлуатація переслідуються за законом»¹. Міжнародна Конвенція ООН про права дитини зобов'язала держави вжити всіх необхідних заходів для «забезпечення захисту дитини від усіх форм дискримінації або покарання на підставі статусу, діяльності, висловлюваних поглядів або переконань дитини, батьків дитини, законних опікунів чи інших членів сім'ї». Держави повинні вжити всіх необхідних законодавчих, адміністративних, соціальних і просвітніх заходів із метою захисту дитини від усіх форм фізичного та психологічного насильства². Забезпечення захисту прав і свобод дитини можливе тільки на основі визнання законів і норм стосовно дитини, і тому приведення у відповідність законодавства України призведе до більш плідного захисту дитини згідно із законом.

Виклад основного матеріалу. Насильство, яке вчиняється стосовно дітей, існує з незапам'ятних часів, особливо ця проблема набуває жахливих масштабів, коли в суспільстві відбуваються процеси, які не сприяють розвитку моралі, в часи економічних кризових явищ у державі, зубожіння населення. У підростаючого покоління на етапі формування суспільної свідомості, а потім вже і в дорослому віці розвиваються такі риси характеру, як ізоляція, злоба, байдужість, агресивність, що породжує надалі насильство.

Насильство вивчається згідно з кримінальним законодавством у найжорстокіших його виявах, таких як зґвалтування, вбивство, розбій та інші протиправні діяння. Але є насильство, за яке інколи не передбачається кримінальної відповідальності, наприклад домашнє насильство (економічне, психологічне, фізичне та сексуальне), воно може відбуватися в різних сім'ях, незалежно від їхнього класового, расового, культурного, релігійного, соціального статусу. Сьогодні насильство – це дуже серйозна та поширена проблема, від якої найперше страждають діти в ситуаціях, коли вони стають або жертвами, або свідками насильства.

Щодо тлумачення деяких термінів, то хочеться зауважити, що Кримінально-процесуальний кодекс визначає, що малолітня особа – це дитина до досягнення нею чотирнадцяти років; неповнолітня особа – малолітня

¹ Дитинство в Україні: права, гарантії, захист: (збірник документів): станом на 1 жовтня 1997 р.; Український інститут соціальних досліджень / Редкол.: В.І. Довженко (голова) та ін. К.: Столиця, 1998. Ч.1. 245 с.

² Конвенція про права дитини / Українська правнича фундація (Міжнародні документи ООН з питань прав дитини). К.: Право, 1995. 31 с.

особа, а також дитина у віці від чотирнадцяти до вісімнадцяти років³. Кримінальний кодекс України взагалі поняття неповнолітньої особи не надає⁴, але стаття 6 Сімейного кодексу України визначає, що правовий статус дитини має особа до досягнення нею повноліття, тобто вісімнадцяти років⁵. Малолітньою вважається дитина до досягнення нею чотирнадцяти років. Неповнолітньою вважається дитина у віці від чотирнадцяти до вісімнадцяти років. Цивільний кодекс України, передбачає, що повна дієздатність особи настає з вісімнадцяти років⁶.

Переїдімо до відносної класифікації потерпілих малолітніх дітей від злочину. Норми, які спрямовані на забезпечення охорони нормального фізичного й психічного розвитку малолітніх дітей, розміщені в Загальній та Особливій частинах Кримінального кодексу України.

Особлива частина Кримінального кодексу України дає такі норми щодо неповнолітньої потерпілої особи; наведемо деякі приклади. По-перше, це злочини проти неповнолітніх у кримінальному законодавстві України, де потерпілою особою визначена неповнолітня особа, це такі як доведення до самогубства, зараження венеричною хворобою, неналежне виконання обов'язків щодо охорони життя та здоров'я дітей та інше. По-друге, це злочини у кримінальному законодавстві України, де потерпілою особою визначена дитина, такі як ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, підміна дитини, експлуатація дітей та інше. По-третє, це злочини у кримінальному законодавстві України, де потерпілою особою визначена новонароджена дитина, а саме такі як умисне вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини та інше. По-четверте, це злочини у кримінальному законодавстві України, де потерпілою особою визначена малолітня дитина, а саме: використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом та інше. По-п'яте, злочини у кримінальному законодавстві України, де потерпілою особою визначена малолітня особа, зокрема розбещення неповнолітніх, сутенерство або втягнення особи в заняття проституцією, втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність та інше. По-шосте, злочини у кримінальному законодавстві України, де потерпіла особа не визначена, це такі як статеві зносини з особою, яка не досягла статевої зрілості, зловживання опікунськими правами⁷.

Розглядаючи кримінальну відповідальність згідно з чинним законодавством, можна констатувати, що ознаки складу злочину є найрізноманітнішими; наведемо приклади. З метою поглибленого вивчення всіх цих видів їх доцільно об'єднати в певні групи, а саме: залежно від тяжкості вчиненого злочину, залежно від родового об'єкта злочинів, виду заподіяної потерпілому шкоди, залежно від ступеня заподіяння потерпілому шкоди. По-перше, це злочини залежно від тяжкості вчиненого злочину, у яких можна виділити неповнолітніх, які потерпіли від злочинів невеликої тяжкості; неповнолітніх, які потерпіли від злочинів середньої тяжкості; неповнолітніх, які потерпіли від тяжких злочинів; неповнолітніх, які потерпіли від особливо тяжких злочинів. Дослідження груп потерпілих, утворених під час такого поділу, має велике значення для вирішення питань звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням винного з потерпілим. По-друге, залежно від родового об'єкта злочинів можна виділити неповнолітніх, які потерпіли від злочинів проти життя та здоров'я людини; неповнолітніх, які потерпіли від злочинів проти волі, честі та гідності людини; неповнолітніх, які потерпіли від злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканності людини; неповнолітніх, які потерпіли від злочинів проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини й громадянина; потерпілих від злочинів проти суспільної моральності щодо неповнолітньої особи; потерпілих щодо злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їхніх аналогів або прекурсорів та інші злочини проти здоров'я населення щодо неповнолітньої особи⁸.

³ Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.

⁴ Кримінальний кодекс України: Закон України від 5 квітня 2001 р. № 2341-III. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 1991. № 25–26. Ст. 131 (із змін., внес. згідно із законами України: станом на 15 березня 2016 р.) ВВР. 2016. № 1022-VIII № 13. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.

⁵ Сімейний кодекс України: Закон від 10 січня 2002 р. № 2947-III. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2002. № 21–22. Ст. 135 (із змін., внес. згідно із законами України: станом на 17 травня 2016 р.) ВВР. 2016. № 1370-VIII № 25. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2947-14>.

⁶ Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 р. № 435-IV. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2003. № 40–44. Ст. 356 (із змін., внес. згідно із законами України: станом на 18 лютого 2016 р.) ВВР. 2016. № 1021-VIII № 129. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2947-14>.

⁷ Кримінальний кодекс України. Закон України від 5 квітня 2001 р. № 2341-III. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 1991. № 25–26. Ст. 131 (із змін., внес. згідно із законами України: станом на 15 березня 2016 р.) ВВР. 2016. № 1022-VIII № 13. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.

⁸ Сенаторов М.В. Потерпілі від злочинів проти громадської безпеки. Проблеми відповідальності за злочини проти громадської безпеки за новим Кримінальним кодексом України: матер. Міжнар. наук.-практ. семінару (м. Харків, 1–2 жовтня 2002 р.). / Редкол.: Сташис В.В. (голов. ред.) та ін. Х.: Східно-регіональний центр гуманітарно-освітніх ініціатив, 2003. С. 84–85.

Важливе кримінально-правове значення має поділ потерпілих від злочинів за ознакою заподіяної їм шкоди. Цей поділ отримав певне законодавче відображення, адже саме він покладений в основу визначення потерпілого як суб'єкта, яке закріплене у кримінальному виконавчому кодексі. Поділ потерпілих за ознакою заподіяної їм шкоди може залежати від видозміни цієї ознаки.

Кримінальний кодекс передбачає багато видів таких об'єктів. Стільки ж існує і видів суспільно небезпечних наслідків. Узагальнено їх можна класифікувати на фізичні, психічні, економічні та організаційні. Залежно від виду заподіяної потерпілому шкоди можна виділити потерпілих, яким заподіяна фізична шкода; потерпілих, яким заподіяна психічна шкода; потерпілих, яким заподіяна економічна шкода; потерпілих, яким заподіяна організаційна шкода.

Потерпілі, статус яких обумовлюється відносинами у сфері охорони материнства та дитинства, зокрема, відносинами, які забезпечують нормальний фізичний, психічний, соціальний розвиток неповнолітніх: жінка, яка перебувала у стані вагітності (вагітна жінка); матір, яка має дитину віком до чотирнадцяти років або дитину з ознаками інвалідності; неповнолітній (неповнолітня чи неповнолітній); особа, яка не досягла шістнадцятирічного віку; малолітня дитина (малолітній, малолітня особа); новонароджена дитина; дитина, яка не досягла віку, з якого законодавством дозволяється працевлаштування; особа, яка не досягла статевої зрілості.

У літературі зазначається, що за ступенем реалізації суспільно небезпечні наслідки можна поділити на реальну шкоду та загрозу (небезпеку) її заподіяння⁹.

Залежно від ступеня заподіяння потерпілому шкоди можна виділити потерпілих, яким заподіяна реальна шкода, та потерпілих, щодо яких створена загроза заподіяння реальної шкоди.

Усі наведені вище поділи відображають реально існуючі, відмінні властивості відповідних видів неповнолітніх потерпілих від злочину, а кожний окремий вид має ті самі ознаки, що й загальне поняття потерпілого від злочину.

Потерпілий разом з іншими ознаками складу злочину може характеризувати різні рівні суспільної небезпечності злочину. У межах загального вчення про склад злочину потерпілий належить до групи додаткових, факультативних ознак складу злочину. У тих складах злочинів, у яких потерпілий характеризує типову суспільну небезпечність, він виступає конститутивною ознакою складу злочину. Таку функцію потерпілий виконує майже у 83 складах злочинів. У тих складах злочинів, у яких потерпілий відбиває підвищену суспільну небезпечність, він розглядається як ознака, що обтяжує відповідальність. Таку роль потерпілий відіграє у 35 складах злочинів. Дослідження злочинів, передбачених у КК, показує, що потерпілий ніколи не характеризує знижену суспільну небезпечність, тобто потерпілий не може бути ознакою складу злочину, що пом'якшує відповідальність.

Варто зазначити, що класифікація потерпілих, які є ознаками складу злочину, вже проводилася в науці кримінального права. Злочини проти неповнолітніх у кримінальному законодавстві становлять 29 статей. Ці статті можна групувати за родовим об'єктом, де потерпіла особа визначена в диспозиції статті як неповнолітня особа.

Залежно від родового об'єкта злочинів можна виділити такі злочини: проти життя та здоров'я неповнолітньої особи; проти волі, честі та гідності неповнолітньої особи; проти статевої недоторканості неповнолітньої особи; проти трудових та інших особистих прав і свобод неповнолітньої особи; проти суспільної моральності щодо неповнолітньої особи; злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їхніх аналогів або прекурсорів та інші злочини проти здоров'я населення щодо неповнолітньої особи; злочини у сфері службової діяльності та професійної діяльності, яка пов'язана з наданням публічних послуг щодо неповнолітньої особи.

Крім поняття «неповнолітній», кримінальне законодавство в дев'яти статтях використовує поняття «дитина», у двох статтях – «новонароджена дитина». Потерпілою особою визначена «малолітня дитина» у двох складах злочинів. У десяти складах злочинів потерпілою особою визначена «малолітня особа».

Потерпіла особа (як дитина або малолітня чи неповнолітня) не визначена, але логічно впливає із змісту норми та використовується у двох статтях.

Залежно від тяжкості вчиненого злочину нами виділено неповнолітніх, які потерпіли від злочинів невеликої тяжкості; неповнолітніх, які потерпіли від злочинів середньої тяжкості; неповнолітніх, які потерпіли від тяжких злочинів; неповнолітні, які потерпіли від особливо тяжких злочинів.

⁹ Курс уголовного права. Общая часть: учебник для вузов / Под. ред. проф. Н.Ф. Кузнецовой и доц. И.М. Тяжковой. 2003. С. 230.

Дослідження груп потерпілих, утворених під час такого поділу, має велике значення для вирішення питань звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням винного з потерпілим.

Значну частину насильницьких злочинів становлять умисні вбивства, умисне заподіяння шкоди здоров'ю, катування, зґвалтування, розбої, грабежі та поєднане з насильством хуліганство, їхній рівень, структура й динаміка характеризують насильницьку злочинність загалом. Основою об'єднання цих злочинних діянь є такі критерії, як спосіб дій злочинця – фізичне насилля над особою, спроба чи погроза його застосування; форма вини, умисел; об'єктом посягання є фізична особа.

Розгляньмо класифікацію насильницьких злочинів, де в диспозиції визначена потерпіла малолітня особа, до них зараховуємо такі злочини за родовим об'єктом; наведемо приклади. По-перше, це злочини проти життя та здоров'я особи: умисне вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини, доведення до самогубства та інші. По-друге, це злочини проти волі, честі та гідності особи: торгівля людьми або інша незаконна угода щодо людини, експлуатація дітей та інше. По-третє, це злочини проти статевої свободи та статевої недоторканності особи: зґвалтування, розбещення неповнолітніх та інше. По-четверте, це злочини проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини й громадянина: ухилення від сплати аліментів на утримання дітей, грубе порушення законодавства про працю та інше. По-п'яте, це злочини проти громадського порядку та моральності: створення або утримання місць розпусти та звідництво, сутенерство або втягнення особи в заняття проституцією та інше. По-шосте, це злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їхніх аналогів або прекурсорів та інші злочини проти здоров'я населення: схилення до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів; організація або утримання місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їхніх аналогів та інше. По-сьоме, це злочини у сфері службової діяльності та професійної діяльності, яка пов'язана з наданням публічних послуг: зловживання повноваженнями особами, які надають публічні послуги; протиправний вплив на результати офіційних спортивних змагань. По-восьме, це злочини проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку: геноцид.

У наведеній класифікації злочинів за різними критеріями щодо малолітніх (неповнолітніх) осіб згідно з кримінальним законодавством варто звернути увагу на те, що як поняття «малолітня особа» вживається у диспозиції статті у прямому сенсі, так і слово «малолітня особа» охоплюється словом «неповнолітня особа».

Наведемо класифікацію насильницьких злочинів щодо малолітніх за родовим об'єктом, у яких поняття «малолітня особа» вживається в диспозиції статті у прямому сенсі. По-перше, це злочини проти життя та здоров'я особи: залишення в небезпеці; ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані та інше. По-друге, це злочини проти волі, честі та гідності особи: незаконне позбавлення волі або викрадення людини, використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом та інше. По-третє, злочини проти статевої свободи та статевої недоторканності особи: зґвалтування, розбещення неповнолітніх та інше. По-четверте, злочини проти громадського порядку та моральності: сутенерство або втягнення особи в заняття проституцією, втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність та інше. По-п'яте, злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їхніх аналогів або прекурсорів та інші злочини проти здоров'я населення: незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення, пересилання чи збут наркотичних засобів, психотропних речовин або їхніх аналогів.

Класифікація насильницьких злочинів щодо малолітніх за родовим об'єктом, у яких поняття «малолітня особа» охоплюється словом «неповнолітня особа», виглядає так. По-перше, це злочини проти життя та здоров'я особи: доведення до самогубства, порушення прав пацієнта, незаконне проведення дослідів над людиною, насильницьке донорство. По-друге, злочини проти волі, честі та гідності особи: захоплення заручників, експлуатація дітей. По-третє, злочини проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини та громадянина: посягання на здоров'я людей під приводом проповідування релігійних віровчень чи виконання релігійних обрядів. По-четверте, це злочини проти громадського порядку та моральності: ввезення, виготовлення або розповсюдження творів, що пропагують культ насильства та жорстокості, расову, національну чи релігійну нетерпимість і дискримінацію; ввезення, виготовлення, збут і розповсюдження порнографічних предметів. По-п'яте, це злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їхніх аналогів або прекурсорів та інші злочини проти здоров'я населення: незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення чи пересилання наркотичних засобів, психотропних речовин або їхніх аналогів без мети збуту; незаконне введення в організм наркотичних засобів, психотропних речовин або їхніх аналогів; схилення до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їхніх аналогів; організація або утримання місць для незаконного вживання, виробництва

чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їхніх аналогів; спонукання неповнолітніх до застосування допінгу; схилення неповнолітніх до вживання одурманюючих засобів. По-шосте, це злочини проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку: геноцид.

Висновки. Аналізуючи класифікації насильницьких злочинів щодо малолітніх у кримінальному законодавстві, потрібно підкреслити, що відсутнє єдине тлумачення понять «дитина», «неповнолітня особа», що вимагає забезпечити єдине тлумачення поняття «неповнолітній» у законі. На підставі вищевикладеного з метою усунення розбіжностей і непорозумінь потрібно привести норми кримінального законодавства України до узгодження, а саме: під час використання в диспозиції поняття потерпілої неповнолітньої особи віком до 18 років застосовувати поняття «діти», також під час використання в диспозиції різних понять потерпілої неповнолітньої особи віком до 14 та до 18 років застосовувати поняття «малолітній» і, відповідно, «неповнолітній».

Анотація

У статті надано та проаналізовано класифікацію насильницьких злочинів щодо малолітніх дітей. Розглянуто чинну нормативно-правову базу, яка потребує усунення розбіжностей і прогалів в законодавстві України, зокрема потрібно підкреслити, що відсутнє єдине тлумачення понять «дитина», «неповнолітня особа», що вимагає забезпечити єдине тлумачення поняття «неповнолітній» у законі.

Summary

The article provides and analyzes the classification of violent crimes against minor children. The current normative-legal framework is considered which requires the elimination of differences and gaps in the legislation of Ukraine, so it should be emphasized that there is no single interpretation of the concepts of "child", "minor", which requires a uniform interpretation of the concept of "minor" in the law.

Використана література:

1. Дитинство в Україні: права, гарантії, захист: (збірник документів): станом на 1 жовтня 1997 р.; Український інститут соціальних досліджень / Редкол.: В.І.Довженко (голова) та ін. К.: Столиця, 1998. Ч. 1. С. 245.
2. Конвенція про права дитини / Українська правнича фундація (Міжнародні документи ООН з питань прав дитини). К.: Право, 1995. С. 31.
3. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.
4. Кримінальний кодекс України: Закон України від 5 квітня 2001 р. № 2341-III. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 1991. № 25–26. Ст. 131 (із змін., внес. згідно із законами України): станом на 15 березня 2016 р. ВВР. 2016. № 1022-VIII № 13. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.
5. Сімейний кодекс України: Закон від 10 січня 2002 р. № 2947-III. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2002. № 21–22. Ст. 135 (із змін., внес. згідно із законами України): станом на 17 травня 2016 р. ВВР. 2016. № 1370-VIII № 25. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2947-14>.
6. Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 р. № 435-IV. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2003. № 40–44. Ст. 356 (із змін., внес. згідно із законами України): станом на 18 лютого 2016 р. ВВР. 2016. № 1021-VIII № 129. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2947-14>.
7. Сенаторов М.В. Потерпілі від злочинів проти громадської безпеки. Проблеми відповідальності за злочини проти громадської безпеки за новим Кримінальним кодексом України: матер. Міжнар. наук.-практ. семінару (м. Харків, 1–2 жовтня 2002 р.). / Редкол.: Сташис В.В. (голов. ред.) та ін. Х.: Східно-регіональний центр гуманітарно-освітніх ініціатив, 2003. С. 84–85.
8. Курс уголовного права. Общая часть: учебник для вузов / Под. ред. проф. Н.Ф. Кузнецовой и доц. И.М. Тяжковой, 2003. С. 230.

Maksym Korniienko,

*Candidate of Legal Sciences, Associate Professor,
Professor of the Department of administrative activity and economic security
Odessa State University of Internal Affairs*